

An aerial photograph of a busy street in Brussels, Belgium. The street is filled with a large crowd of people, many of whom are walking. There are several bicycles parked along the sidewalks. On the left, a grey building has a sign that reads "PHARMACIE APOTHEEK". On the right, a red brick building with many windows is visible. In the background, the city skyline of Brussels is visible, including several tall buildings and a church with a spire. The sky is clear and blue.

ERFGOED BRUSSEL

December 2019 | Nr032

Dossier **DE STRAAT ANDERS BEKEKEN**

Varia **ALEXIS DUMONT**
SAINT-VERHAEGEN

DE BESCHERMING VAN OPMERKELIJKE HISTORISCHE WEGEN

EEN EVENWICHTSOEFENING TUSSEN IN STAND HOUDEN EN BEWAREN

MURIEL MURET

KUNSTHISTORICA - DIRECTIE CULTUREEL ERFGOED, URBAN.BRUSSELS

Afb. 1

De Sint-Rochuspoort en de Ooievaarstraat, beschermd als landschap in 1984 op voorstel van de KCML uit 1979. (A. de Ville de Goyet © urban. brussels)

Straten, lanen en boulevards hebben in de eerste plaats een nutsfunctie. Ze dienen voor onze verplaatsingen en uitwisselingen, onze handel en activiteiten. Anderzijds passeren we er niet alleen, we leven er ook, ze vormen assen in ons dagelijks leven. Meer nog, ze maken deel uit van onze geschiedenis, van ons cultureel erfgoed. Daarom rijst ook meteen de vraag: wat betekent dat voor hun instandhouding?

De eerste wettelijke beschermingen van wegen in Brussel dateren van 1936, wat vrij recent te noemen is. Het heeft inderdaad tot de jaren 1980 geduurd alvorens straten of gangen het voorwerp werden van een specifieke bescherming. Ze werden daarbij niet beschermd vanwege de waarde van de ruimte op zich, maar omwille van hun schilderachtige uitzicht, hun stedenbouwkundig en landschappelijk belang, voor het belang van de site die ze vormden met de omringende gebouwen, of omdat ze deel uitmaakten van een ruimer geheel, zoals tuinwijken.

We noteren ook de bescherming van een aantal landelijke paden of holle wegen gelegen in de oude dorpskernen van de tweede kroon, zoals in Ukkel (Crabbegat, Waterkasteelstraat, Delleweg) of Sint-Agatha-Berchem (Groendreefstraat). De bescherming van het Zoniënwood in 1959 gold ook voor zijn geplaveide dreven. De geplaveide delen van de Welriekende Dreef en de Opperjachtmeesterstraat in Watermaal-Bosvoorde werden in 1989 beschermd.

De ordonnantie van 1993 introduceerde het concept van de vrijwaringszone rond een beschermd goed om de perspectieven ervan te bewaren. Deze zone omvatte meestal een deel van de omringende openbare ruimte. Voordien werden sommige monumenten met hun omgeving beschermd als landschap, zoals de

Afb. 2
De Kandelaarstraat in de Marollen, beschermd als monument in 1989. (A. de Ville de Goyet © urban.brussels)

Koninklijke Sint-Mariakerk en het Koninginneplein, of het Beursgebouw en de zone er omheen tot aan de tegenoverliggende gevels, met inbegrip van de openbare weg.

.....
VAN STROTCHES TOT GROTE LANEN

De belangstelling voor schilderachtige wegen kwam reeds aan bod in de urgentie-inventaris van het Sint-Lukasarchief¹ in 1979, die een aantal historische straten als stedelijke landschappen omschreef.

De eerste bescherming van een Brusselse straat in de Vijfhoek was die van de Ooievaarstraat en de Sint-Rochuspoort, die de ingang ervan vormt vanaf de Papenvest (afb.1). De straat werd als landschap beschermd bij koninklijk besluit van 7 december 1984, maar het voorstel tot bescherming van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) dateerde al van 1979 en was ingediend als reactie tegen een bouwproject. Het geheel gevormd door de Sint-Rochuspoort en de volledige straat tot aan de gevels werd als

Afb. 3

De Schuddeveldgang (en het Theater Toone), beschermd als monument in 1997. (A. de Ville de Goyet © urban.brussels)

Afb. 4

De Sint-Petronillagang beschermd als geheel in 2003. (A. de Ville de Goyet © urban.brussels)

landschap beschermd. Enkele jaren nadien, op 30 maart 1989, werd de Kandelaarsstraat in de Marollen als monument beschermd (afb. 2). In dit geval waren de stadsvernieuwingplannen van de Stad Brussel in een bij uitstek volkse en arme wijk de aanleiding. Er zat dus altijd een bedreiging achter deze beschermingsvoorstellen, geen globale visie om een thematische bescherming tot stand te brengen voor de meest pittoreske straten.

De motiveringen voor de bescherming hangen samen met het uitzonderlijke karakter van deze straten, die tonen hoe het oude Brussel er uitzag, die toeristisch aantrekkelijk zijn en hun historische kassei-bestrating bewaard hebben. In het geval van de Kandelaarsstraat en de

Ooievaarstraat² omvat de bescherming wel de straten maar niet de gevels, omdat men vooral het historische en stedenbouwkundige belang op het oog had. De beschermingsprocedure verliep niet zonder slag of stoot. In het beschermingsdossier, dat door de KCML bewaard wordt, lezen we dat de Stad Brussel, eigenaar en beheerder van de Kandelaarsstraat, zich in 1984 verzette tegen de bescherming want het College van Burgemeester en Schepenen was *'van mening dat er geen reden is om een openbare weg te beschermen'*.

Met de oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1989 werden enkele gangen van het historische centrum van Brussel beschermd. De kleine Violettestraat

werd op de bewaarlijst geplaatst als landschap (op 25 september 1997), naar aanleiding van een dreigende sloop. Andere stegen van de Vijfhoek werden doelbewust beschermd in het kader van de bescherming van stadswijken, samen met de aangrenzende gebouwen. We vermelden de Schuddeveldgang (en het Theater Toone) die in 1997 als monument beschermd werd (afb.3), de Sint-Petronellagang (afb.4), de Ambachtengang, die uitgeeft in de Grasmarkt, en de (private) gang van de Hertog van Savoie, die uitgeeft in de Spoomakersstraat. De laatste landschappelijke bescherming van een straat in de Vijfhoek was die van de wegbaan van de Bijstandstraat in 2003 (afb.5); die kaderde in de campagne voor de bescherming van de Sint-Jacobswijk. Het belang van

Afb. 5

De Bijstandstraat, beschermd als landschap in 2003 in het kader van de campagne ter bescherming van de Sint-Jakobswijk. [A. de Ville de Goyet © urban.brussels]

Afb. 6

Het Porseleinstraatje en een deel van de Sint-Guidostraat in Anderlecht werden in 1998 als geheel op de bewaarlijst geplaatst. [A. de Ville de Goyet © urban.brussels]

Afb. 7

De tuinwijk Le Logis, een doolhof van gehiërarchiseerde wegen in Watermaal-Bosvoorde, beschermd in 2001. [P.-P. Hofmann © urban.brussels]

deze uitzonderlijke straat schuilt in haar kasseien en het niveauverschil tussen de centrale Anspachlaan en de Kolenmarkt. We zien hier halverwege de straat zeer duidelijk de stedenbouwkundige cesuur tussen de oude wijk van het ancien régime en de 19de-eeuwse centrale lanen. Al deze beschermingen betroffen oude kasseistraten die getuigen van de geschiedenis van de stad, met lage bouwhoogte, weinig verkeer en een schilderachtig tracé.

Buiten de Vijfhoek werden in Anderlecht het wegdek van de Porseleinstraat (afb.6) en van een deel van de Sint-Guidostraat op de bewaarlijst ingeschreven als geheel, samen met de gevels en daken van de aangrenzende gebouwen (24 september 1998). Nog in Anderlecht, meer

Afb. 8

De Havenlaan, voorgedragen voor bescherming door de vzw *Bruxelles Fabriques* in 2014. (© Arau)

bepaald in Kuregem, kreeg in 1996 ook de Migerodegang en omgeving een beschermd statuut toen de arbeiderswoningen door de renovatie van de wijk met afbraak werden bedreigd.

De bescherming als geheel van de grote tuinvijken Floréal en Le Logis (afb.7) in Watermaal-Bosvoorde (15 februari 2001) en van de Moderne Wijk in Sint-Agatha-Berchem (7 september 2000) had ook gevolgen voor een groot aantal wegen. De bescherming van deze gehelen omvatte immers uitdrukkelijk de publieke ruimte en het volledige wegenet: straten, stegen, squares, pleinen, enz.

In 2014 diende een vereniging die ijvert voor het behoud van het industriële erfgoed (asbl *Bruxelles-Fabriques*) een beschermingsaanvraag in voor het brede kasseidek en de bomen van de Havenlaan langs

het kanaal in Brussel en Sint-Jans-Molenbeek, in reactie op het geplande renovatieproject (afb.8). Ondanks het historische belang van deze belangrijke verkeersader van de vroegere industriële Havenwijk, wees de Brusselse Hoofdstedelijke Regering deze aanvraag af omdat bescherming volgens haar niet aangewezen was voor het beheer van grote wegen in wijken die in volle transformatie zijn. Het functionele aspect en de uitdagingen inzake mobiliteit en gemengde functies zijn hier zodanig belangrijk dat deze wegen moeten kunnen evolueren als dat nodig is.

De eerste bescherming van een grote landschapslaan in Brussel kwam er in het kader van de reflectie over de impact van de toekomstige noordelijke uitbreiding van de metro. Zo werd op 5 februari 2018, op vraag van de gemeente Schaarbeek en een vzw, de Huart-Hamoiriaan als landschap beschermd. Deze as

vormt tegelijk een verkeersweg en een groene ruimte die een opmerkelijk perspectief biedt op het Prinses Elisabethplein en de kerk van Helmet (afb.9). De Rigasquare, waar een metrotoegang gepland is, werd niet beschermd. Ook voor de Louis Bertrandlaan, een andere iconische landschapslaan van Schaarbeek, zou er binnenkort een beschermingsbesluit kunnen komen³.

WELKE CRITERIA? WAT BEWAREN?

De geschiedenis van de bescherming van de Brusselse wegen is dus een langzaam proces geweest, vanaf de bescherming van schilderachtige elementen tot de eerste maatregelen voor de prestigieuze grote lanen. Er is vaak sprake geweest van de bescherming van de Tervurenlaan, deze opmerkelijke getuige van het Brussel van Leopold II met

Afb. 9

De Huart-Hamoirlaan, beschermd als landschap in 2018. (Schmitt-GlobalView © urban.brussels)

zijn unieke perspectieven. De vraag is echter of bescherming hier het juiste instrument is en of men niet beter gebruikmaakt van specifiek stedenbouwkundige middelen zoals reglementen of plannen voor zones met erfgoedwaarde.

In elk geval moet er worden nagedacht over de redenen waarom men een dergelijke weg als bijzonder opmerkelijk erfgoedobject beschouwt, welke de motieven en criteria hiervoor zijn. Men zou bijvoorbeeld de volgende aspecten in aanmerking kunnen nemen: authenticiteit, indien de weg zijn historische configuratie en coherentie heeft bewaard, ook al is het wegdek niet meer origineel; de weg vormt een coherent geheel met de aangrenzende gebouwen, er is een stilistische overeenkomst in ruimte en tijd tussen de bebouwing en de publieke ruimte, die samen een opmerkelijk of schilderachtig stadslandschap vormen; de inrichting van de publieke ruimte maakt deel uit van het stedenbouwkundig systeem; het geheel kan ook het kader vormen van een monu-

ment of merkwaardige site; de weg getuigt van een doordacht concept of een genegotieerd project, hij is het werk van een kunstenaar of landschapsarchitect, bezit een intrinsieke waarde; de weg getuigt op opmerkelijke wijze van een bepaald wegtype op een gegeven tijdstip, dit criterium zou het mogelijk maken om wegen in aanmerking te nemen die als banaal of standaard worden beschouwd maar niettemin getuigen zijn van hun tijd (bv. het neoclassicisme); het tracé van de straat is historisch of betreft elementen die getuigen van de geschiedenis van de stad, zoals niveaunderschillen die weggewerkt zijn door treden, verschillen in de rooilijn, breedte of een tracé met esthetische waarde (bochtig, smal zoals dat van een vroegere beek); de weginrichting bevat materialen of elementen van kwaliteitsvol klein erfgoed of kwaliteitsvolle beplantingen; het historisch belang, de herinnering van de plek aan een historische, sociale of folkloristische gebeurtenis (bv. het planten van de Meyboom in de Sint-Laurenstraat, de moord op een verzetsstrijder, enz.); ten slotte kan de weg ook ken-

merkend stadsmeubilair of kunstwerken bevatten.

Als men wegen, die van nature aan verandering onderhevig zijn, wettelijk wil beschermen, moet men bepalen wat er niet veranderd of gewijzigd mag worden. Dat is een delicate oefening die zou kunnen beginnen met een methodisch onderzoek en het beantwoorden van een reeks vragen:

Hoe het originele tracé en de profielen beschermen?

- Welke breedte- en niveau-aanpassingen zijn mogelijk?
- Mogen de materialen worden gewijzigd, moeten ze dezelfde blijven of identiek worden nagemaakt?
- Moeten de kleuren worden behouden?
- Moeten de beplantingen identiek blijven of van eenzelfde type zijn?
- Mag men de kunstwerken en het kwaliteitsvolle stadsmeubilair wijzigen of verplaatsen?
- Mag men de oriëntatie en de positionering wijzigen?
- Welke is de esthetische en constructieve band met de bebouwing, hoe bewaren we die?
- Hoe de perspectieven bewaren?

Zoals hieruit blijkt, raakt men met de instandhouding van deze ruimten aan het moeilijke evenwicht tussen erfgoed en stadsontwikkeling. Het staat echter buiten kijf dat wegen een echte erkenning als volwaardig erfgoedobject verdienen.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. *Bouwen door de eeuwen heen, Urgentie-inventaris van het bouwkundig erfgoed van de Brusselse agglomeratie*, St.-Lukasarchief, 1979.
2. Zie het artikel van Paula Cordeiro.
3. Zie het artikel van Aurélie Autenne.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Leseqque, Griet Meyfroots,
Valérie Orban, Cecilia Paredes,
Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Stéphane Demeter

COÖRDINATIE DOSSIER

Cecilia Paredes en Christophe Loir (ULB)

COÖRDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE

MEDEWERKING

Marion Alecian, Aurélie Autenne,
Céline Chéron, Paula Cordeiro,
Françoise Cordier Marie Demanet,
Quentin Demeure, Thibaut Jossart,
Harry Lelièvre Isabelle Leroy, Murielle
Leseqque, Christophe Loir, Griet
Meyfroots, Marc Meganck, Sylvianne
Modrie, Muriel Muret, Cecilia Paredes,
Thomas Schlessler, Christian Spapens,
Francis Tourneur, Tom Verhofstadt.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de
leden van het redactiecomité

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiquus Belgium NV/SA

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER VAN DE MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

Graphius Brussels

VERSPREIDING EN

ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

BEDANKINGEN

Martin van Berkel, Frédéric Hoebeeck,
Frank Scheelings, Thomas Schlessler,
het team van het Documentatiecentrum
urban.brussels

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal,
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Urban.brussels
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
bpeb@urban.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te
betalen toch nog gerechtigden zijn
die niet gecontacteerd werden, dan
worden zij verzocht zich kenbaar
te maken bij Urban.brussels

LIJST MET AFKORTINGEN

AOE - Archief Onroerend
Erfgoed
ARAU - Atelier de Recherches
et d'Action Urbaines
CIDEP Centre d'information, de
documentation et d'étude du patrimoine
ERU asbl Centre d'Études et de
Recherches Urbanistiques
F.R.S. - FNRS - Fonds de la
recherche Scientifique
KBR Koninklijke Bibliotheek
- Bibliothèque royale
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
MSB - Museum van de Stad Brussel
PMW asbl - Pierres et
Marbres de Wallonie
RTC - Royal Trust Collection
SAB - Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2019/6860/019

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

ERFGOED BRUSSEL REEDS VERSCHENEN

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. *De straat anders bekeken* is de gelegenheid om de coherentie van de opdrachten van urban.brussels over het fundamentele stedelijke object dat de straat is te bevragen en de geïntegreerde aanpak van zijn acties in het Brusselse landschap duidelijk zichtbaar te maken.

Bety Waknine,
Directeur-generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-184-1